

Міністерство освіти і науки України

Національний університет харчових технологій

**80 МІЖНАРОДНА НАУКОВА
КОНФЕРЕНЦІЯ
МОЛОДИХ УЧЕНИХ,
АСПІРАНТІВ І СТУДЕНТІВ**

*“Наукові здобутки молоді –
вирішенню проблем харчування людства
у XXI столітті”*

Частина 4

10–11 квітня 2014 р.

Київ НУХТ 2014

25.1. Соціологія та політологія

Голова підсекції – проф. О.Є. Пилипенко
Секретар підсекції – ст. викл. В.П. Поденко

Ауд. А-522

1. Політико-правові аспекти розвитку малого підприємництва в промисловості України в 1991-2004 рр.

Олександр Пилипенко

Національний університет харчових технологій

Повний аналіз політико-правового регулювання вільного підприємництва в харчовій промисловості не можливий без ретельного дослідження основного закону держави. Беззаперечним фактом є те, що метою конституції в демократичному суспільстві є запобігання свавільним діям. Конституція України 1996 р. виступає правовою основою вільного підприємництва. Вона запобігає свавільним діям влади, насамперед, шляхом встановлення гарантій прав і свобод громадян в економічній сфері. Зокрема, Конституція закріплює:

- економічну багатоманітність як одну з підвалин суспільного життя (ч. 1 ст. 14);
- норму про те, що кожному громадянину гарантується право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41);
- право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42);
- гарантії на судовий захист майнових і немайнових інтересів, а також на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної чи моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 55, 56) та інші.

Для реалізації конституційних прав і свобод громадян, їх гарантій діють відповідні органи державної влади: парламент, Президент, уряд та інші органи виконавчої влади, судова влада і прокуратура тощо. Здавалося б, Конституція України закріпила належні правові умови для становлення і розвитку підприємництва (до речі, далеко не в кожній зарубіжній конституції є норми про підприємництво). Однак конституційний механізм забезпечення вільного підприємництва донедавна фактично не працював, головним чином, через:

- а) не вміння, а часом і не бажання старої влади вибудувати правильну державну політику з даного питання з урахуванням основних факторів впливу;
- б) низький рівень законодавчого забезпечення підприємницької діяльності та її інфраструктури;
- в) не підготовленість адміністративного апарату до виконання функцій і повноважень в умовах переходу суспільства до політичної, економічної, ідеологічної багатоманітності та демократичної, соціальної, правової державності;

г) недостатній вплив громадсько-політичних організацій та засобів масової інформації на формування сприятливого суспільного клімату для розвитку підприємництва, без якого, до речі, не можливий і сприятливий клімат для іноземних інвестицій;

д) низьку ефективність судової та правоохоронної системи у справі захисту прав підприємців тощо [1].

У науковій та публіцистичній літературі зустрічаються й інші пояснення політико-правових і соціально-економічних причин недостатнього розвитку підприємництва в Україні останніх десятиліть. Однак фактично всі автори дотримуються думки про те, що однією з корінних причин незадовільного становища підприємництва в Україні були не завжди ефективні дії державної влади, яка не відповідала інтересам підприємців. Протягом тривалого часу стара українська влада практикувала старі пострадянські підходи, які не обмежували її свавілля у сфері підприємництва. При цій моделі реалізація конституційних положень про підприємництво залежала не від суспільних потреб, яким зобов'язані служити органи державної влади, а переважно від потреб тих чи інших олігархічно-кланових угруповань, які лобіювали свої інтереси в цих органах. Тому роль Конституції України за останні роки у питаннях захисту підприємництва від свавілля держави була вкрай низькою. За недоліки в реалізації конституційних положень про підприємництво стара влада понесла відповідальність — вона була усунена народом від здійснення повноважень на президентських виборах 2004 року [2].

Для того, щоб виправити помилки та упущення старої влади у сфері конституційного забезпечення підприємництва, новій українській владі необхідно було ретельно проаналізувати реальний стан справ та активно включити в дію новий конституційний механізм, який сформувався після президентських виборів 2004 року. Цей механізм повинен був діяти на засадах лібералізму, інвестиційної підтримки малого підприємництва; по-друге, заходи зі сприяння створенню інфраструктури розвитку малого підприємництва. Зупинимося на їх розгляді детальніше.

Одним із пріоритетних напрямів реалізації Програми було створення умов для побудови ефективної системи фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва. Фінансово-кредитна підтримка малого підприємництва має наступні орієнтири:

– формування мережі регіональних фондів підтримки підприємництва та кредитно-гарантійних установ;

– розроблення та запровадження ефективних кредитно-гарантійних механізмів мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва; створення та підтримка фінансових інститутів, які працюють на розвиток малого підприємництва.

В Україні мають місце наступні види фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва. По-перше, *державне фінансування* (наприклад, фінансування створення машинно-технологічної станції в Біловодському районі на суму 480 тис. грн.). По-друге, *державне кредитування* (наприклад, відкриття в Черкаській області кредитної лінії на суму 650 тис. грн., яку профінансував Український фонд підтримки підприємництва) малого підприємництва. Слід зауважити, що відповідно до Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва» №206-111 від 10.19.2000 р.) організацією, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері фінансової підтримки підприємництва на загальнодержавному рівні є Український фонд підтримки підприємництва.

По-третє, *недержавне кредитування* (наприклад, надання комерційними банками кредитів суб'єктам малого підприємництва на суму 14,2 млн. грн. Волинській області, надання Луганською кредитною спілкою кредитів на суму 18,6 тис. грн.

підприємцям-членам спілки тощо). Особливе місце серед заходів недержавного кредитування займає надання кредитів суб'єктам малого підприємництва через міжнародні кредитні лінії. Так, в Україні сьогодні діють програми кредитування малого та середнього підприємництва ю лінії ЄБРР, Німецько-українського фонду і Макрофінансового банку.

Окрім того, Україна має досвід роботи системи гарантування кредитів для суб'єктів малого та середнього підприємництва через спеціально створену з цією метою Кредитно-гарантійну установу у відповідності до Указу Президента України «Про створення Кредитно-гарантійної установи» № 540/99 від 20.05.1999 р. Кредитно-гарантійна установа функціонувала як недержавна комерційна організація, серед засновників якої від імені держави виступав Український фонд підтримки підприємництва, а від приватного сектору — 11 комерційних банків і понад 30 комерційних організацій. За час існування установа надала кредитні гарантії ряду підприємств, серед яких, зокрема, мале виробниче підприємство «Лебідь» (98 450 грн.), товариство «ПАК» (114 тис. грн.), товариство «Технологічний парк «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка» (16 тис. дол. США) тощо. На жаль, вітчизняний досвід запровадження Кредитно-гарантійної установи визнано невдалим і її діяльність було припинено Указом Президента № 1115 від 02.12.2002 р.

Отже, в Україні активно відбувається процес формування основ системи фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва за зразком розвинених країн, декларуються і практикуються майже всі види державної, недержавної та змішаної фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва [4, с. 178]. Разом із цим, механізми фінансово-кредитної підтримки потребують подальшого вдосконалення та поширення, адже спектр фінансових послуг, які надаються закладами з підтримки малого підприємництва, є надто обмеженим і не відповідає вимогам сьогодення, а факти державної фінансово-кредитної підтримки мають одиничний характер, майже недосяжні і тому невідчутні для основної маси суб'єктів малого підприємництва.

Так, обмеженість державних фінансових ресурсів, спрямованих на державну підтримку і розвиток малого підприємництва, скорочує можливості Українського фонду підтримки підприємництва, ускладнює виконання заходів Національної, міжрегіональних і галузевих програм підтримки малого підприємництва. Недержавне кредитування малого підприємництва через міжнародні кредитні лінії є також малодоступними у зв'язку з необхідністю надання ліквідної застави в розмірі 120–150% від суми кредиту, а також ставки відсотку, що є близькими до ринкових. У напрямку сприяння розвитку інфраструктури малого підприємництва метою Програми є створення:

- системи інформаційного та консультаційного обслуговування малого підприємництва, спеціалізованих фірм, що надають послуги малим підприємствам (бухгалтерські та аудиторські фірми, рекламні агентства тощо);

- бізнес-центрів та центрів розвитку малих підприємств, бізнес-інкубаторів, виробничих та технологічних парків;

- навчальних центрів із підготовки та перепідготовки спеціалістів для роботи на малих підприємствах, формування економічних знань і набуття практичних навичок роботи в умовах ринкової економіки;

- системи підготовки підприємців-початківців, підготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів сфери підприємництва та державних службовців з основ підприємницької діяльності [5, с. 237].

Одним з основних чинників, що стримує реформування регуляторних відносин між державою і сектором малого підприємництва, є тінізація та криміналізація суспільно-економічних відносин у сфері функціонування та державного регулювання малого підприємництва, наслідками якої є: протидія ходу регуляторної і адміністративної реформи з боку бюрократично-корупційного апарату органів виконавчої влади; низька ефективність і формальність роботи в напрямку реалізації регуляторної політики створених із цією метою державних організацій; низький рівень самоорганізації суб'єктів малого підприємництва; неспроможність існуючих об'єднань суб'єктів малого підприємництва здійснювати реальний вплив на формування регуляторного клімату підприємницької діяльності; «відмова» або неефективне функціонування ряду важелів державної регуляторної політики у сфері малого підприємництва тощо. Основними причинами, що стимулюють розвиток тінізаційних відносин серед суб'єктів малого підприємництва, а також у сфері державного регулювання діяльності суб'єктів малого підприємництва, є недосконалість механізмів державного регулювання діяльності суб'єктів малого підприємництва, дисбаланс позитивних та негативних моментів у легальному виконанні суб'єктом підприємницьких або державно-адміністративних функцій, відсутність ефективної системи державного та громадського контролю за економічними та регуляторними процесами в країні.

Вирішення проблеми активізації розвитку малого підприємництва в Україні вимагає реалізації єдиної програми з державного сприяння розвитку та детінізації малого підприємництва в Україні. Головними напрямками дій у межах програми мають бути, по-перше, удосконалення системи державної підтримки малого підприємництва з метою сприяння вирішенню об'єктивних проблем малого підприємництва та підвищення привабливості роботи в легальному секторі економіки для суб'єктів малого підприємництва; по-друге, удосконалення системи державного регулювання малого підприємництва та сприяння підвищенню результативності регуляторної реформи з метою усунення штучно створених регуляторних проблем, що стримують розвиток малого підприємництва та сприяють його тінізації; по-третє, проведення комплексу соціально-психологічних заходів з метою формування механізмів державного та громадського захисту прав підприємців, протидії ненормативному втручанням в підприємницьку діяльність, формування негативної суспільної думки щодо проявів тінізації суспільно-економічних відносин у сфері малого підприємництва [6, с.256].

Кримінальний кодекс, прийнятий 1 вересня 2001 р., передбачає карну відповідальність за відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом. Закон України, прийнятий у травні 2002 р. «Про фінансові послуги та протидію відмиванню «брудних» грошей» та Закон України «Про банки і банківську діяльність», зокрема, ст. 64 стосовно ідентифікації банками осіб, які здійснюють значні та/або сумнівні операції, спрямований на протидію відмиванню «брудних» грошей [7]. Вдосконаленню правової основи протидію відмиванню «брудних» грошей сприяла діяльність Державного департаменту фінансового моніторингу, завершення створення національної (державної) системи запобігання та протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, забезпечення належного виконання вимог законодавчих актів у цій сфері.

Підбиваючи підсумки аналізу державної підтримки та регулювання діяльності суб'єктів малого підприємництва в Україні у перші роки Незалежності, слід відзначити такі моменти. В умовах перехідної економіки мале підприємництво має високий потенціал щодо сприяння вирішенню ґрунтовних трансформаційних, фінансово — та виробничо-економічних, соціальних проблем суспільства. Розкриття і використання

новаторського потенціалу малих підприємницьких структур є важливим чинником подолання розриву інноваційного процесу — одного з ключових чинників, що гальмує впровадження інноваційної моделі розвитку економіки України.

Статистичний аналіз доводить, що розвиток малого підприємництва в галузі харчової промисловості відбувається повільно, характеризується нерівномірністю в регіональному та галузевому аспектах, практично відсутній прошарок малого інноваційного підприємництва. Такий стан унеможливує виконання малим підприємництвом притаманних йому суспільно-економічних функцій повною мірою і вказує на існування несприятливого ділового середовища. Уповільнене протікання економічних перетворень, незавершеність ринкових механізмів призводять до ситуації коли державна економічна політика не узгоджується з інтересами значної кількості господарюючих суб'єктів. Учасники економічних відносин змушені самостійно розбудувати механізми взаємної співпраці. Стихійно виникають нові правила здійснення господарських трансакцій, в яких регулююча і контролююча роль держави поступається місцем вимогам неформальних угод. Стає все більш поширеною практика подання заниженої інформації про характер та обсяги

Цілеспрямоване коригування умов ділового середовища малого підприємництва в країні здійснюється при посередництві важелів державної політики щодо підтримки та регулювання малих підприємницьких структур. Ключовим моментом ефективності державної політики у сфері малого підприємництва є ретельна розробка, наукове обґрунтування та прийняття єдиних критеріїв визначення суб'єкта малого підприємництва з урахуванням світового досвіду та специфіки вітчизняних умов. Проведення такої роботи має сприяти посиленню адресного характеру заходів державної підтримки, підвищенню їх ефективності та зниженню рівня нецільових витрат бюджетних коштів.

Основним призначенням державної підтримки малого підприємництва є забезпечення полегшеного доступу малих фірм до джерел економічних ресурсів, у першу чергу, фінансових. В Україні формуються нормативно-правові та інституційні передумови державної політики щодо підтримки малого підприємництва. Потенціал щодо підвищення ефективності заходів державної підтримки полягає в перенесенні основної уваги та коштів з проведення дискретних заходів прямої фінансової підтримки і підтримки через надання пільг в оподаткуванні на розвиток мережі об'єктів інфраструктури з надання організаційної, інформаційно-консультативної підтримки малих підприємств, у першу чергу таких, що знаходяться на початкових етапах свого розвитку.

Література

1. *Конституція України*. – К., 1996. – Ст. 14, 42, 55, 56.
2. *Закон України «Про зміни до Конституції України»* // Голос України. – 2004. – 8 грудня.
3. *Віхров О.П.* Правове регулювання господарських відносин в окремих галузях економіки. – Чернівці, 2003.
4. *Україна на роздоріжжі. Уроки з міжнародного досвіду економічних реформ.* / За ред. А. Зідеберга і Л. Хоффманна. Пер. з англ. В. Шиманського. – К.: Фенікс, 1998.
5. *Загальний вступ: чи можна запобігти втраті фінансової стабільності?* // Тенденції української економіки. – К., 1998.
6. *Гуревич О.* Підприємці і НДС: двоє в одному човні // Україна і світ сьогодні, 6-12 серпня 1999.
7. *Закон України «Про банки і банківську діяльність»* // Голос України. – грудень. – 2000.